

Заповіт

Гі де Мопассан

Полеві Ерв'є

Я знав його, рослого того хлопця, на ім'я Рене де Бурневаль. Приязної, хоч сумної дещо вдачі, він, здавалося, в усьому зневірився, до всього ставився дуже скептично. Скептицизм його був виразний, ущипливий, здатний особливо до того, щоб викрити з одного слова людську фальш. Він часто говорив: "Немає чесних людей або ж вони чесні лише поряд з мерзотниками".

Було в нього два брати — на прізвище де Курсіль, — але він з ними ніколи не зустрічався. Я думав, що вони не від одного батька, коли неоднаково звуться. Кілька разів казали мені, що в їхній сім'ї трапилася якась дивна подія, не знав я лише, що саме.

Він дуже мені сподобався, і ми скоро потоваришували. Одного вечора, обідаючи у нього сам на сам, я випадково запитав:

— Ваша матінка мала вас від першого чи від другого чоловіка?

Він трохи зблід на виду, потім почервонів. Помовчав кілька хвилин — стало йому, видно, ніяково. Потім сумно, лагідно, як завжди, осміхнувся й промовив:

— Коли вам, любий друже, не буде нудно, я розкажу декілька цікавих подробиць про моє походження. Я знаю вас як людину розумну, через те не боюся, що це відіб'ється на нашій приязні, а коли б так трапилось, я б тоді не обстоював ту приязнь.

Мати моя, пані де Курсіль, була, сердешна, боязкої вдачі. Чоловік одружився з нею заради багатства. Мучила* ся, отже, цілий вік. Ніжну, полохливу, делікатну її душу безнастанно ображав той, що звався моїм батьком, грубіян з так званих сільських дворян. Не збігло й місяця після шлюбу, як він уже жив із служницею. Крім того, були йому за полюбовниць і фермерські жінки та до*ки; це, проте, йому не заважало придбати двоє дітей із своєю жінкою; треба було б рахувати троє, беручи мене до уваги. Мати нічого не казала; жила в тому галасливому домі, як та маленька мишка, що ховається попід меблями. Занехаяна, непомітна, ляклива, перебігала вона по людях турботними, ясними очима, очима затурканої істоти, що завжди боїться чогось. А була, проте, вродлива, дуже вродлива, білява, з попелястим тьмяним відтінком; мовби волосся її злиняло трохи з ненастанного страху.

Поміж приятелями пана де Курсіля, які відвідували завжди його замок, був колишній офіцер кінноти, вдівець, чоловік одважний, чутливий, але нестриманий, на все здатний в запалі, пан де Бурневаль, як я звуся. Високий, худий чолов'яга з великими чорними вусами. Я на нього дуже схожий. Людина освічена, мав він зовсім не ті погляди, що його клас. Прабаба його приятелювала з Жан-Жаком Рус-со: можна було сказати, що до нього перейшло дещо в спадщину від того дружнього зв'язку. Він знав напам'ять "Суспільний договір" та "Нову Елоїзу" і всі ті філософські книжки, що здавна второвували шлях до майбутнього руйнування старих наших звичаїв,

передсудів, застарілих законів та безглуздої моралі.

Він, по всьому було видно, любив мою матір, і вона його любила. Кохання їхнє було таке потаємне, що ніхто й не догадувався. Бідолашна жінка, забута, в журбі, мабуть, розпачливо прихилилась до нього, перейняла від нього думки, світогляд, теорії вільного почуття, сміливого, незалежного кохання; але така боязка, що не насмільовалася піднести голосу, вона все те вбирала в себе, нагромаджувала, ховала в серці, ні перед ким його не розкриваючи.

Брати мої були недобрі до неї, як і їхній батько, не жаліли її ніколи і, звикши до того, що в домі її ні за що мають, поводитися з нею трохи як не з служницею.

Один тільки я з усіх синів щиро любив її, і вона теж мене любила.

Вона померла. Мав я тоді вісімнадцять літ. Щоб ви зрозуміли те, про що далі йтиме мова, мушу вам сказати, що чоловіка її було взято під опіку, що дільчий акт закріпив майно за моєю матір'ю, яка, завдяки обачному законові та відданості розумного нотаріуса, зберегла за собою право зробити заповіт по своїй уподобі.

Отже, повідомили нас, що материн заповіт зберігається в нотаріуса, й запросили нас туди вислухати його зміст.

Пам'ятаю це, як сьогодні. Була то сцена грандіозна, драматична, чудна та дивна. Викликала її небіжчиця піс-лясмертним своїм повстанням, криком визволення, протестом з глибокої могили, протестом мучениці, яку цілий вік гнітив наш життєвий лад. Був то розпачливий заклик до незалежності з засклепленої домовини.

Той, що вважав себе за мого батька, гладкий, налитий кров'ю чоловік, який нагадував різника, і брати мої, один двадцяти, а другий двадцяти двох літ, обидва дужі хлопці,— спокійно сиділи, чекаючи. Увійшов пан де Бурневаль, теж запрошений сюди, і сів позад мене. В сюртуці, що тісно облягав його стан, дуже блідий, раз у раз кусав він свого вже трохи сивого вуса. Сподівався, певне, на те, що мало трапитись.

Нотаріус замкнув двері, повернувши двічі ключа, зламав на наших очах печатку червоного воску на конверті й почав читати заповіт, змісту якого не знав і сам.

Приятель мій раптом замовк, підвівся з місця, вийняв з шухлядки старий папір, розгорнув його, довго цілував, а тоді промовив:

— Ось що стоїть у заповіті любої моєї матері:

"Я, Анна Катрін Женев'єва Матільда де Круалюс, що підписалася далі, законна дружина Жана Леопольда Жозе-фа Гонтрана де Курсіля, здорова на розум і при повній пам'яті, виявляю тут останню свою волю.

По-перше, прошу милосердного Бога, а потім і сина мого дорогого Рене простити мені те, що я маю вчинити. Я певна, що в дитини моєї досить серця, щоб зрозуміти й простити мене. Я цілий вік каралася. Чоловік мій взяв мене за багатство, а тоді почав зневажати, відступився від мене, гнобив, зраджував безнастанно.

Я йому те дарую, але нічого йому не винна.

Сини мої старші не любили мене ніколи, не жаліли, майже не мали за матір.

Я була для них цілий свій вік тим, чим повинна була бути; тепер, по моїй смерті, я нічого вже їм не винна. Зв'язки по крові не можуть існувати без тривалої, святої,

повсякденної любові. Невдячний син гірший за чужого: він злочинець, бо син не має права бути байдужим до своєї матері.

Я завжди тремтіла перед людьми, перед їхніми неправдивими законами, нелюдськими звичками, ганебними забобонами. Стоячи перед Богом, я більше не боюся. З могили я зрікаюся срамотного лукавства; наважусь виявити свою думку і, приклавши руку під цим зізнанням, признатись у своїй великій таємниці.

Отже, всю ту частину свого майна, якою за законом я маю право розпорядитися, я залишаю коханцеві моєму, улюбленому П'єрові Жерменові Сімонові де Бурневалю з тим, щоб від нього вона перейшла до любого сина нашого Рене.

(Ця моя воля зазначена, крім того, докладно в окремому нотаріальному акті).

І Господом всесильним, який чує мої слова, свідчусь, що я прокляла була б небо, прокляла своє існування, коли б не глибока, вірна, ніжна, непохитна прихильність мого коханого, коли б я не зрозуміла в його обіймах, що Господь створив усіх людей для того, щоб вони любили, підтримували одне одного, розважали й плакали разом при лихій годині.

Старші мої два сини народилися від пана де Курсіля, один тільки Рене побачив життя від пана де Бурневаля. Благаю того, хто панує над людьми й їхньою долею, щоб він поставив батька й сина понад передсудами людськими, щоб вони любили один одного до смерті і мене любили в моїй домовині.

Такі останні мої думки, останні бажання.

Матільда де Круалюс"

Пан де Курсіль схопився з місця.

— Такий заповіт могла написати хіба божевільна! — крикнув він"

Тоді пан де Бурневаль, ступивши наперед, промовив гостро, дужим голосом:

— Я, Сімон де Бурневаль, свідчу, що в цьому заповіті тільки щира правда. Я ладен навіть довести це тими листами, що маю в себе.

Пан де Курсіль кинувся до нього. Я думав, що вони візьмуться за барки. Стали один проти одного, високі обидва, один товстий, другий худий, тремтячи як той, так і той. Чоловік моєї матері сказав з притиском заїкаючись:

— Ви падлюка!

Той одказав теж рішучим, сухим голосом:

— Зустрінемося з вами, пане, в іншому місці. Я б давно вже дав вам ляпаса й викликав вас на дуель, коли б для мене найбільше не важив спокій за життя бідної жінки, що через вас стільки перетерпіла.

Потім звернувся до мене.

— Ви мій син, — промовив він. — Чи хочете йти зі мною? Я не маю права взяти вас до себе, але я те право здобуду, коли на те буде ваша воля.

Я мовчки стис йому руку, і ми вийшли разом. Усе те мені мов уві сні снилося.

Через два дні пан де Бурневаль убив на дуелі пана де Курсіля. Брати мої, боячись страшеного скандалу, змовчали. Я поступився й поділився з ними половиною матеріної спадщини.

Я почав зватися прізвищем справжнього мого батька, відцуравшись від того батька, якого надав мені закон та який був мені чужий.

Пан де Бурневаль помер п'ять років тому. Я й досі не можу його забути.

Він устав з місця, ступив кілька кроків і, сівши навпроти мене, промовив:

— І я кажу, що материн заповіт то — один з найкращих, з найчесніших, найвеличніших вчинків, на який тільки може спромогтися жінка. А ви хіба не такої думки?

Я простяг до нього обидві руки.

— Та так же, так, мій друже!